

ÇOK YÖNLÜ BİR SANATÇI EYÜP'LÜ HAYALİ SA'İD EFENDİ

Sezai GÜLŞEN

1950 yılında İstanbul'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Bakırköy'de tamamlayan Gülşen, İstanbul Belediye Konservatuarı'nda tiyatro eğitimi gördü. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Ana Bilim Dalında Lisans eğitimi aldı. Felsefe bölümünden Prof. Dr. İsmail Tunalı'nın "Sanat Felsefesi" derslerini Sertifika olarak tamamladı. Mimar Sinan Üniversitesi "Sahne ve Görüntü Sanatları Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimi gördü.

Uzun yıllar İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları'nda oyuncu, sahne donanımcısı, arşiv, kütüphane sorumlusu, araştırmacı, ve danışman olarak çalıştı. 1989 yılından 1991 yılına kadar Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde "kültür Tarihi kapsamında Tiyatro Tarihi" dersini okuttu. Şu anda aynı üniversitede Turist Psikolojisi- Turizm Sosyolojisi ve Bedenin Dili derslerini okutmaktadır. Müjdat Gezen Konservatuarı'nda sanat tarihi hocalığı yapmaktadır. 1985 yılından bu yana Profesyonel Turist Rehberi olarak çalışmakta olan Sezai Gülşen, Turizm Bakanlığı'nın Rehberlik Eğitimi dersleri, Sanat Tarihi ve Anadolu Uygulama Gezisi'nin de hocalığını sürdürmektedir. Sezai Gülşen, ülkemizde Kültür Turizminin öncüsü olan FEST'le Adım Adım Anadolu'yu ve İstanbul'u gezdirmeye devam etmekte ve TRT 2. Kanalda Akşama Doğu adlı Kültür ve Sanat Programında İstanbul'u tanıtmayı sürdürmektedir.

Sa'id Mehmed Efendi, 1776 yılında İstanbul'un Eyüp semtinde doğdu. Osmanlı tahtında Sultan I. Abdülhamit oturuyordu. Dönem çalkantılı bir dönemdi. Rus savaşı, Çeşme Savaşı olmuş, Kaynarca Antlaşması ile Kırım yitirilmişti. Bu çalkantılı dönemde, Tersane Mühendishanesi, İstihkam Mektebi faaliyete geçirilmiş, bu okullarda da İstanbul'un ünlü bilgin hocaları, Gelenbevi İsmail, Kasapzade İbrahim Efendilerin yanı sıra da Fransız uzman de le Fayette'de dersler vermiştir.⁽¹⁾

I. Abdülhamit'in ölümünden sonra, III. Selim tahta çıktığında yıl 1789'du. Said Efendi de 13 yaşına basmış, çocukluktan delikanlılığa adım atmıştı. Genç Sa'id, zekiydi, neşeliydi, ataktı, şakacıydı, üstelik sanata yatkındı. Tüm bu özellikleri bir araya gelince, şans da yüzüne gülünce, ilerleyen yıllarda yükselme olanaklarını yakaladı. Genç yaşta, Şeyhülislam Veliyeddün Efendi'nin oğlu Rumeli kazaskeri Mehmet Efendi'ye musahip oldu.

Eyüp'lü Sa'id Efendi, Sadrazam Hacı İvaz Paşa'nın kızı ve Sadrazam İvaz-zade Halil Paşa'nın kızkardeşi ile evlendi. Çocukları Ahmet Şekip ve Ziyaeddin Ahmet idi. Ziyaeddin Ahmet Bey, ilerleyen yıllarda seraskerlik müstearlığına kadar yükseldi.

Dönemin Sultanı III.Selim gibi Sa'id Efendi de mevleviydi, Yenikapı Şeyhi Adülbaki Na'sır Dede'nin müridlerindendi. Padişah III. Selim müzikle içli dışlıydı, besteciydi, Sa'id Efendi de sultanı gibiydi.

III. Selim birgün unutulmak üzere bulunan ve sarayda hiçbir müzisyenin bilmediği eski bir İsfahan Beste'yi dinlemek ister. İstanbul'da bu parçayı yalnız Sa'id Efendi'nin bildiğinin anlaşılması üzerine huzur-ı hümayun'a çıkıp parçayı okur. 5.000 altın bahşiş alır Sultan III. Selim'den ve onun musahibi olur. Sa'id Efendi, bu besteyi çocukluğunda Balat'ta bir Musevi kadın Hânendeden 5 altın ödeyerek meşk ettiğini sonradan sarayda çok kişiye anlatmıştır.⁽²⁾

Kendisi de besteci olan Sa'id Efendi'nin zamanımıza kalan parçaları şunlardır:

Araban-ı Kürdi Aksak Semâi (Ey Murg-ı seher, nâle vü efgan sana kaldı.)

Büzürg Düyek Şarkı, (Meclise gelreftar ile, muhannes).

Gerdaniye-Buselik Devr-i Reven Şarkı (Azm-i Kasr-et bu gece gel amân)

Süznak Yürük Aksak Şarkı (Asmâna çıktı âhım, 2. kıta)⁽³⁾

III. Selim'in yakın dostlarından olan, Galata Mevlevihanesi Postnişin'i Şeyh Galib'in derişi Halet Efendi'yle yakın dosttur Eyüp'lü Hayali Sa'id Efendi. Yedikleri içtikleri ayrı gitmez. Halet Efendi, III. Selim tarafından Paris'e elçi olarak gönderilmiştir bir dönem.

(1) Osmanlılar Ansiklopedisi, C.1, S.52, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999

(2) Yılmaz Öztuna, Türk Musikisi Ansiklopedisi, C.II, S.197-198

(3) A. g. e.

(4) Türk Ansiklopedisi, C. 28, S. 49-50

(5) Özdemir Nutku, Meddahlık ve Meddah Hikayeleri, S.43. Türkiye İş Bankası Yayınları

Yenilikçi, çağdaş, ilerici bir sultan olan III. Selim'in kurmayı düşündüğü Nizam-ı Cedid'e karşı çıkanların arasında saf tuttu Said Efendi, yeni kurulacak olan orduya reformlara karşı olan, günlük politikanın ortasında dans eden Eyüp'lü Sa'id Efendi. Sultan III. Selim'in musahibi said Efendi, görevinden uzaklaştırıldı.

Sultan III. Selim'in öldürülüp yerine geçen II. Mahmut döneminde (1808-1839), tekrar saraya geri dönüp padişah musahipliğinin yanı sıra mabeynci olarak da görev üstlendi. Bu görev siyasi niteliği ağır bazan bir görevdi. Bu görevi sırasında, bir özgürlük simgesi sayılan sakal bırakmasına izin verilmiştir.

II. Mahmmut da reformcu bir sultandır III. Selim gibi. Sultan Selim'in yarıda kalan reformlarının takipçisi olur. Sultan Selim döneminin Paris elçisi, Galata Mevlevihanesi dervişi Halet Efendi yeni padişahın da gözdesi olarak danışmanlardan biri olur. Eyüp'lü Hayali Sa'id Efendi ile olan dostlukları sürmektedir. Hallet Efendi, günlük politikanın, entrikanın sonucu Konya'ya sürgüne gönderilir. Yakınlarının padişaha yalvarıp yakarmaları kâr etmez. "halledilir." Bir kılıç darbesiyle kesilen başı Galata Mevlevihanesine gönderilir,

vücudu Konya'da bırakılır,

İdam edilen Halet Efendi'nin yakın dostu olan Eyüp'lü Hayali Sa'id Efendi'de gözden düşer, kendisine yol görünür, 1822 Kasım'ında Adana'ya sürgüne gönderilir. Ağustos 1823'e kadar Adana'da kalır, bağışlanır, eski görevine döner bu "ası" sanatçımız.⁽⁴⁾

Padişah II. Mahmut'un bağışlamasıyla musahiplik ve idarecilik görevi olan mabeynciliğe döner Sa'id Efendi. Yöneticiliğinin yanı sıra hanende, neyzen, griftzen, bestekar ve Karagözcülüğünü sürdürür. Çok yünlü bir sanatçı olan Eyüp'lü Sa'id Efendi'nin asıl hüneri, asıl ünü Hayâlilik yani karagöz oynatıcılığı idi. İyi resim yapan, karagözleri de kendisi imal edip boyayan sanatçımız, oğullarının sünnet düğününde de Karagöz oynatmıştı.

Sultan II. Mahmud'un musahibi, mabeyncisi, kapucu başısı, hünkâr yaveri olarak da çalışan Enderun'dan yetişen, Küme faslı denen saray musiki takımında da iyi tanınan Eyüp'lü Sa'id Efendi kariyerinin doruklarındadır bu sultanın döneminde. II. Mahmud'un sarayında çok sayıda nedim, musahip, meddah ve mukallit olduğunu biliyoruz. Hafız Hızır İlyas'ın belirttiğine göre sultanın sarayındaki söz sanatçıları arasında, Çavuş Aziz Bey'in, Kör Mustafa'nın mukkallitlik, Has odadan Salih Efendi'nin medahlık, Hamit Efendi'nin hayalcilik, Hatif Efendi'nin başmusahiplik Küpeli Abdi bey'in Hayali, Sa'id Efendi'nin musahiplik, Cın Ahmed'in de maskaralık yaptığını belirtir Hafız Hızır İlyas.⁽⁵⁾

Bir çok nüktesi fıkrasıyla da ün kazanan Musahip Sa'id Efendi'nin çoğu kaynakta doğum tarihinin 1776 yılı olmasına karşın, Prof. Dr. Özdemir Nutku, 1778'de doğduğunu belirtir. Padişah II. Mahmud'un sarayındaki sanatçılara karşı eli çok açıktı, hatta küçük bir

nükteye bol ihsan verdiği olurdu. Bunun örneklerine sık sık rastlıyoruz. Hayali Sa'id Efendi'ye ihsan buyurduğu gibi Başmusahip Hatif Efendi'nin bir konuşmasıyla nasıl 1.000 altın aldığı Letâif-i Enderun'un 220. ev 221. sayfalarında tanık oluyoruz.

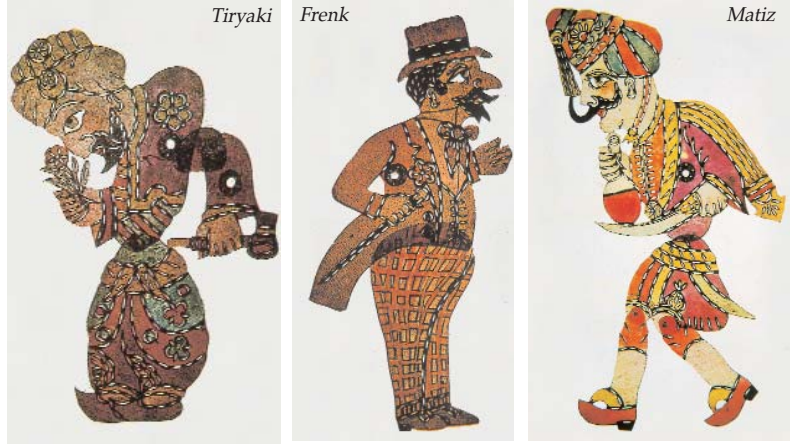
Said Efendi ile Abdi Bey, Hatif Efendi'ye takılıyorlar ve onun hekime gidip kendi için nasıl bir güçlendirme macunu reçetesi yazdığını anlatıyorlar. Abdi Bey reçeteyi okuyor:

“Bi-çare gelüp fakire birgün derman talebiyle Hâtif-i zar/ Baktım nabzına derman yok, cübb-ül sebeb, şarab-ı dinar” bunun üzerine Hâtif Efendi yer öpüp, çavuş duası ettikten sonra “Dermânım padişahımız efendimiz” der ve ekler. “bunların işleri güçleri yoktur. Hele Sa'id kunuz bütün cünündür (toptan-delidir) deyip onların tumarhaneye gönderilmeleri için rica eder. Padişah Hatif Efendi'nin konuşmasını çok beğenir ve ona ihsanda bulunur. (6)

Padişah musahibi, mabeyncisi, kapucu-başısı, hünkâr-yaveri gibi idari işlerinin yanı sıra asıl ününü hayali, yani bir karagöz oynatıcısı olarak yapan Said Efendi oldukça birikimli bir kişi, bir sanatçıydı.

Tarih-i Enderun yazarı Âtâ Bey, bu birikimin daha gençliğinde bir takım aydın ve bilgin kimselerin toplantılarına katılmış olmasına bağlar. Said Efendi, Halet Efendi, Hoca Numan, Hatif Efendi, Yenikapı Mevlevi şeyhi Abdülbaki Efendi, Keçecizade İzzed Molla, ünlü Veli Efendi Zade Emin (ki çırpıcı çayırına yaptırdığı çeşmeden ötürü at yarışlarının yapıldığı yere Veli Efendi çayırı adı verilmiştir) gibi zarif ve bilgin kişilerin toplantılarında bulunmuş ve onlardan çok şey öğrenmiştir. Musahip Sa'id Efendi'nin bilgi ve kültür derecesi, orta olmakla birlikte çok zeki ve güçlü bir belleğe sahip olduğunun dedikodusunu yapar Tarih-i Enderun yazarı Âtâ Bey. (7)

II. Mahmut öldüğünde (1839), Eyüp'lü Hayali Sa'id 63 yaşındaydı. “Emekliliğini” is-

tedi, 13 yıl daha yaşadı, 1856 yılında öldüğünde, Osmanlı tahtında Tanzimat Padişahu Abdülmecit bulunuyordu. Eyüp Mezarlığı'nın şehitlik mevkiine gömüldü. Kabrinin karşısında günümüzde Eyüp Lisesi, Biraz ilerisinde ise, Bahariye Mevlevihanesi Türbesi'nden yapılmış nakillerin sofası bulunmaktadır. kemerli kapısında kitabe yoktur. Safvet'in ölümüne düşürdüğü mısra şudur: “ Sa'id olsun Musahib* Hazret-i Molla'ya Mev'ada” (1272) Bu mısradan da anlaşıldığı üzere efendileri III. Selim, II. Mahmud ve Halet Efendi gibi Mevlevi idi,(8) bu kendine özgü sanatçı Eyüp'lü Hayali Sa'id Efendi.

KAYNAKLAR

- AND, Metin: Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu. 1839-1908, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1972
- AND, Metin: Kavuklu Hamdi'den üç orta oyunu, Forum Yayınları, Ankara 1962.
- AND, Metin: Geleneksel Türk Tiyatrosu, İnkilâp Kitabevi, İst.1985
- AND, Metin: Osmanlı Tiyatrosu, Dost Kitabevi, Şubat 1999, Ankara
- GERÇEK, Selim Nüzhet: Türk Temaşası, Kanaat Kitabevi, İst.1942
- HASKAN, M. Nermi, Eyüp Sultan Tarihi, Eyüp Belediyesi Yayınları, İstanbul 1996
- KUDRET, Cevdet: Karagöz, I. Cilt Bilgi Yayınevi, Ankara
- KUDRET, Cevdet: Ortaoyun I. II. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1973-1975.
- NUTKU, Özdemir: Meddahlık ve Meddah Hikayeleri, Türkiye İş Bankası Yayınları 1977
- ORAL, Ünver: Karagözname, Türkiye İş Bankası Yayınları, İst.1977
- OSMANLILAR ANSİKLOPEDİSİ: Cilt I. Yapı Kredi Yay., İst.1999
- ÖZTUNA, Yılmaz: Türk Musikisi Ansiklopedisi.
- SEVİLEN, Muhuttin: Karagöz, Devlet Kitapları, İstanbul, 1969
- SEVİN, Nureddin: Türk Gölge Oyunu, Devlet Kitapları İst.1968
- TÜRKMEN, Nihal: Orta Oyunu, Milli Eğitim Bakanlığı, İst.1991
- ÜNGÖR, Ethem Ruhi: Karagöz Musikisi, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989. Ankara.

(6) A. g. e.

(7) A. g. e.

(8) HASKAN, Mehmet Nermi, Eyüp Sultan Tarihi, Eyüp Belediyesi Yayınları, İstanbul,1996

*Hayali Said Efendi, Talip Mert tarafından Musahip Said Efendi başlığı altında sayfa 330'de anlatılıyor. Okuyucuların aynı şahsı iki farklı kaleminden ve usluptan okuması ilginç bir tevafuk oldu. (Yayınlayanın notu)

Hayali Sait Efendi'nin ve aile efradının kabirlerinin bulunduğu hazire. Eyüp Lisesi karşısı set üstünde (Eyüp Belediye Arşivinden)

